

RÓZSA MÁRIA

Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc visszhangja a *Minerva* című folyóiratban (1848–1856)

A *Minerva* Magyarországon kevésbé ismert, Németországban viszont mértékadónak tartott, objektivitása miatt a kortársak által nagyra értékelt, hosszú életű folyóirat volt. A Wilhelm von Archenholtz által 1792-ben Hamburgban alapított folyóirat, amely több szerkesztő irányítása alatt egészen 1858-ig állt fenn, a korszak mérvadó lapjai közé tartozott, objektivitása miatt liberális körökben igen kedvelt volt. Munkatársai voltak többek között Friedrich von Gentz osztrák államférfi és publicista, valamint Ernst Moritz Arndt német költő és publicista¹ Friedrich Alexander Bran (1787–1831) már 1809 és 1812 között még Archenholtz neve alatt szerkesztette a lapot, de aztán konfliktusba keveredett a francia hatóságokkal és Ausztriába menekült. 1815 után sikerült a folyóiratot akkor már Lipcsében újraindítania, majd 1816-tól Jénában adta ki, ahol könyvkereskedést nyitott. Korábbi színvonalát a *Minerva* ugyan már nem érte el, egyrészt a tehetséges munkatársak hiánya, másrészt a kevés honorárium miatt, amit munkatársainak fizetni tudott. De továbbra is szót emelt a lelkiismereti és sajtószabadság, valamint a személyes szabadság védelme érdekében, alkotmányügyi problémákat vitatott és ezért a liberális köröknek továbbra is kedvelt orgánuma maradt.² A havonta negyedrért méretben megjelenő *Minerva* cikkei mindig hosszabb terjedelmű, esszészerű írások voltak.

Már az 1848-as évben megjelent egy a Monarchia helyzetével foglalkozó, hosszabb lélegzetű elemző írás H. S. monogramú szerzőtől.³ Az írás azzal a megállapítással kezdődik, hogy nem az eszmék forradalmáról, nem az alkotmány bukásáról, nem dinasztia-váltásról, hanem tulajdonképpen magának az államnak a politikai fennmaradásáról van szó. A kortárs osztrák publicisták álláspontjának ismeretében⁴ mondhatjuk, hogy ebben a feltehetőleg német szerzőtől származó

¹ KOSZYK, Kurt: *Deutsche Presse im 19. Jahrhundert*. Berlin, 1966. 275. (Geschichte der deutschen Presse. Teil II.)

² SALOMON, Ludwig: *Geschichte des Deutschen Zeitungswesens von den ersten Anfängen bis zur Wiederaufrichtung des Deutschen Reiches*. Band III. Oldenburg und Leipzig, 1906. 211.

³ *Minerva* 1848, Bd. 227, Heft 3 (Juli) 151–172.

⁴ Vö. RÓZSA Mária: *Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc eseményeinek értékelése néhány bécsi napilapban*. In: *Töprengések Kundera „Szépséges szép üveggolyó”-járól*. (Kapcsolatok, hasonlóságok, jelenségek az irodalom Monarchiájában). Szerk. FRIED István. Szeged, JATE, 1997. 47–65.

írásban egy sokkal szélesebb politikai távlatokat felmutató kitekintés érvényesül. Az osztrák állam már a kívülálló kortárs szemével is egy mesterségesen összetákolt, heterogén és erősen divergáló nemzeti érdekek talaján meghatározott ideig fennmaradni képes szövetség volt, amelynek – ma már tudjuk – volt sok előnye is. A szerző felteszi a kérdést, hogy van-e egyáltalán osztrák haza, létezik-e olyan fogalom, hogy osztrák nemzet. Maga a német nyelvű lakosság csak Bécestől Linzig található, ez tulajdonképpen az osztrák nép lakhelye. A csehek és a magyarok is politikai függetlenséget akarnak – folytatja az elemzést. Az osztrák Monarchia létrejötte 1815-ben a diplomácia önkényének eredménye volt. A bécsi kongresszus legnagyobb hibája az volt, hogy hátra nézett, nem előre, és hogy ha már a romok eltakarítására vállalkozott, pont azokat az építőköveteket nem akarta felhasználni az újjáépítéshez, amelyek sértetlenek maradtak – véli. Isten mentsen attól, hogy a Szent Német-Római Birodalmat akarnánk visszaállítani, csak az egység eszméjét, amely a korábbi századok mégoly hiányos alkotmányában bennfoglaltatott, kellett volna 1815-ben Európa átalakításakor megmenteni. Metternichet a világtörténelem az emberiséget ért legnagyobb csapások között fogja számon tartani. Egy Attila, Timur vagy Napóleon egész városokat pusztított el, embereket gyilkolt meg, de aztán az országok ismét életre keltek, újjáépítették a városokat és falvakat, a termékenység pótolta az emberveszteséget. De Metternich 30 év alatt sokkal rosszabb dolgokat művelt, a népeket szándékos ernyedtségben, elbutulásban tartotta, megakadályozta a szellemi képzést, a felvilágosodást, és az államirányítást mozdulatlanságra, szinte megkövülésre készítette. A végzet azonban még életében elérte, látnia kellett a következményeket. A szellemi elnyomás rendszere szörnyen megbosszulja most magát. Az anarchiában nincs egyetlen ember sem, akinek kiemelkedő ereje és szervező tehetsége lenne. A cikkíró álláspontja, hogy Németország nem nézheti tétlenül, ami Ausztria széthúzó elemei között folyik, mert akkor a német elem kerül veszélybe. A Metternich-rendszer másik fő hibáját abban látja, hogy a nemzeteket egymás ellen uszította és a németeket nyomta el legjobban. Most a magyarok, olaszok, csehek, horvátok felkelnek. A forradalmat igazságosnak tartja, de azt elképzelhetetlennek véli, hogy a csehek önállósodjanak. Nem tartja őket önálló népek mint az olaszokat, hanem a szlávság egyik ágának. A feltehetőleg német szerző a pánszlávizmus eszméjének terjedésében látja a legnagyobb veszélyt. Végezetül leszögezi, hogy a gyorsan változó események közepette Ausztria sorsának alakulásában Németország is érintett. Az osztrák lapok publicistái – még az olyan a magyarokkal rokonszenvező orgánusok esetében is mint a bécsi *Wanderer* volt – a Monarchia esetleges felbomlásában látták a forradalmak veszélyét, míg német szemmel a Metternich-éra higgadt vizsgálata tárta fel azokat az okokat, amelyek forradalmakhoz vezettek, és az írás szerzője a pánszlávizmus előretörésében látta a németiséget fenyegető legnagyobb politikai veszélyt, amely azonban – mint tudjuk – eltűzöttnek minősült.

Közvetlenül a Magyarországon történelemmel foglalkozik „A magyarok és a horvátok háborúja”⁵ című 1848 végén megjelent írás. A szerzőről, Desprez-ről annyit

⁵ Minerva 1848, Bd. 228, Heft 4. (October) 116–136.

jegyeznek meg, hogy mindkét országot saját tapasztalatai alapján ismeri. Ami most Európában történik – idézik – az publicisták, költők, kitűnő szónokok egész generációja fáradhatatlan munkájának, írásainak, szavainak és cselekedeteinek szükségszerű következménye. Minden arra törekszik, hogy feloldódjon, és egy új világnak kell születnie. Egyesek azt jósolják, hogy új szörny, a pánszlávizmus születik, mások, hogy ez új nemzetek létrejöttének magva. A csehek és lengyelek vére németek keze által omlott, a horvátoké a magyarokétól, de lehet, hogy a csehek s szlovákok egyesülnek a horvátokkal és megbosszulják a prágai vereséget (vagyis az 1848. június 17-én levert prágai felkelést), és ki tudja, mi lesz a magyarországi és törökországi románokkal – teszi fel a kérdést. Mindezek a népek természetes ellenségei Oroszországnak. Ezek után tér rá a Magyarországra vonatkozó megállapításokra. „Mindezen nemzetek háborúskodásai közül a legélénkebb és legfenyegetőbb a magyarok harca a csehekkel-szlovákokkal, és az erdélyi románokkal de főleg a horvátokkal.” Agost De Gerando (1820–1849) francia író és kultúrpolitikus, aki Teleki Emmával kötött házassága után Magyarországon telepedett le, halála után, 1849-ben megjelent *L'esprit publique en Hongrie depuis la révolution française* (magyarul: *Politikai közszellem Magyarhonban a francia forradalom óta. A szabadságeszmék története 1790-től 1847-ig.* Pest, 1848.) című könyvére hivatkozik, amelyben szerinte De Gerando egyértelműen a magyarok pártján áll. A bajok eredetét vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a horvátokat Oroszország hergeli a magyarok ellen és a magyarok eltúlzott nemzeti büszkesége sérti az összes többi népet. Anélkül, hogy De Gerando álláspontját részletesebben ismertetné, kijelenti, hogy véleménye eltér az övétől, s hogy szerinte mindenért az oroszok felelősek, ők heccelik a szláv nemzeteket. Példának hozza fel Jan Kollar szlovák költőt, aki „orosz pánszlávista”, és aki szerint a szlávoknak egyesülve kell birodalmat alkotniuk. A horvátok is a szakítás hívei, de ugyanakkor az osztrák politika passzív eszközei. Az ő egymás elleni kijátszásukban természetesen Ausztriának van szerepe. A szlávok is követelték maguknak mindazokat a politikai szabadságokat, amelyeket a magyarok. És éppen ezt a jogukat tartják a magyarok bűnös gondolatnak. Példának hozza fel, hogy eddig a nemzetek közötti kapcsolatok nyelve Magyarországon a latin volt, s most a magyarok visszatérnek őseik nyelvéhez, amit a felsőbb osztályok már elfeledtek, és ezt akarják mint hivatalos nyelvet a többiekre ráerőltetni. Ezeknek a nemzeteknek hasonló a helyzetük mint a magyaroknak az osztrákokkal szemben. A szerző megjegyzi, hogy jó lenne kölcsönös toleranciát vinni ebbe az ügybe. A horvátok inkább a császár oldalára állnak, mert semmiképp sem akarnak Magyarországhoz tartozni. A magyarok háborúra készülnek, mint ahogy Kossuth toborzóbeszédében mondta „Meghajlok a nemzet nagysága előtt”. Természetes – jegyzi meg a szerző – van bátorság és odaadás abban, ahogy ez a nemzet készül egy olyan háborúra, amely nem veszélytelen, ebben van méltóság, lovagias becsületesség. A készülő háborút mindenképpen kockázatosnak és véresnek látja, és véleménye szerint ez a háború semmiképpen sem teremtené meg az egységet és a békét. Kifejti továbbá, hogy a magyaroknak le kellene mondaniuk arról, hogy nyelvüket ráerőltetik a többi népre, és inkább föderalizmusban kellene megegyezniük velük. Akkor a magyarok

Európa ebben a részében túlnyomó befolyással bírhatnának. Ekkor helyreállna a népek függetlensége, és szolidaritást éreznének a magyarokkal, ami Németország számára is fontos lenne Oroszországgal szemben.

Az orosz pánszlávizmust olyan veszélyként értékeli, amelynek következtében barbárok hada árasztaná el Európát. Szerinte a szláv kérdés a legátfogóbb kérdés most Európában, és ez a kérdés dől el most Magyarországon. A magyarok szerepe csak ilyen szempontból érdekes a németek számára, és ezért szólítja fel a magyar államférfiakat – apellálva bölcsességükre –, hogy kössenek békét a horvátokkal, mert ezen több nemzet sorsa múlik.

1849-ben is folytatódottak a Magyarországgal kapcsolatos elemzések, ilyen például „A lengyelek és a magyarok” című írás E. J. tollából.⁶ Egy évvel korábbi írására hivatkozik, amelyben kifejtette már nézeteit. Az írás szerzője nem vádolható a magyarok iránti elfogultsággal. A lengyeleket boldogtalan népnek nevezi, együttérzéséről biztosítva őket, de véleménye szerint a lengyelek szenvedése és tettei között hatalmas különbség van. A magyarokról ezt írja: „A magyarnak éppoly kevés fogalma van az igazi szabadságról mint a lengyelnek. A magyar, aki a föld született urának tekinti magát, szabadságot és igazságot akar magának, alárendeltséget mindenki másnak, az egyszerű nép, a városok lakosai buták, fanatikusak és vérszomjasak, erről tanúskodik a pozsonyi zsidómészárlás, a szabaddá lett nép első hőstette is. Hasonló események voltak Lengyelországban 1831-ben és 1846-ban. Ezek a szabadságról vallott lengyel és magyar fogalmak, és irántuk táplálnak érthetetlen módon szimpátiát Európa művelt népei. Egy biztos, jelenleg az igazi szabadság geniusa harcol a Habsburgok zászlaja alatt és győzni fog, Magyarország pusztáin Európa sorsa fog eldőlni. Ha Ausztria győz, akkor a nyugalmat helyreállítják, a demokrácia Németországban természetadta keretei közé fog visszatérni és törvényes úton fogja céljait követni. Míg a magyarok győzelme felhívás lenne általános felkelésre Németországban, amit aztán sem ostromállapot, sem fegyveres erőszak nem tudna elfojtani; a magyarok győzelmi kiáltása így hangzana: köztársaság!, és ennek visszhangja hallatszana aztán hamarosan Németország minden részéből” Véleménye szerint Németországban a köztársaság szabadsága anarchiához vezetne, majd ez a Vormärz viszonyainak visszaállításához. Az E. J. képviselte mérsékelt demokrata német álláspont, szélesebb összefüggésben vizsgálta a magyar forradalom és szabadságharc eseményeit, de korántsem magyarbarát szempontból; a magyar szabadságharc kimenetelének hatását Németország vonatkozásában szemlélte, és az alkotmányos monarchiát tartotta Németország számára az egyedül üdvözítő lehetőségnek.

A *Minerva* közölt szinte a harctérről származó friss, életszagú beszámolót is „Az osztrák sereg helyzete Magyarországon” (Egy osztrák tiszt leveleiből) címen.⁷ Az írás igazi „élménybeszámoló”, kortársi leírása a háborús cselekményeknek; a fiatal tiszt Komáromnál megsebesült, egy huszár majdnem levágta a

⁶ *Minerva* 1849, Bd. 230, Heft 2 (Máj) 475–486.

⁷ *Minerva* 1849, Bd. 231, Heft 3 (Auguszt) 430–437.

jobb kezét, és most Pozsonyban lábadozik, és kihasználva azt az időt, mikor sebe nem fáj nagyon, beszámolóját írja. Az események közvetlen hátere, hogy a Komáromnál állomásozó hadsereg főparancsnokává július 5-én kinevezett Görgey, a második komáromi csatát (július 11.) elvesztve július 13-án elhagyta a várost. Érdekes lenne annak kiderítése, ki lehet az a professzor, akinek házában a sebesült tisztet elszállásolták, és aki az elmúlt évi Goethe-ünnepségről mesélt. A tiszt álláspontja, hogy az egész osztrák hadsereg itt Magyarországon beteg, szörnyű baja van, a hazátlanság. Ehhez járul még, hogy hideg van és kevés az élelem, valamint az asszonyi kéz hiánya. A horvátok korábban ugyanis magukkal hozták asszonyaikat, lányaikat, akik főztek a katonákra és ellátták őket. Sajnálatosak tartja, hogy nincs egyetlen kiemelkedő katonai vezetője sem az osztrák seregnek, aki biztos fogódzót jelentene ebben az idegen országban számukra, mert egyik hadvezér váltja fel a másikat. Nagy a kísértés az ellenséghez való átállásra annak, aki nem hisz szilárdan a Habsburg házban és a Monarchia eszméjében. Végezetül annyit árul el magáról, hogy ő nem született osztrák, hanem porosz, aki csak szülei kérésének engedve lépett be az osztrák seregbe a gyors előmenetel reményében. A professzonnal a Goethe-ünnepségről beszélgetve is csak a német hazát emlegeti, és Németországba vágyódik.

„A magyar háború vége” című írás M. H. Desprez tollából⁸ 1849 végén jelent meg, melyben a szerző leszögezi, hogy a katasztrófa, ami előre látható volt, bekövetkezett. Véleménye szerint bár minden magyar természetéből adódik, hogy hatalmas illúziókat táplál hazája hatalmával és erejével kapcsolatban, sokak azonban hazafiúi félelemmel tekintettek erre a felkelésre, hiszen az utolsó osztrák forradalom és a császár második menekülése idején a magyar sereg csak Kossuth fantáziájában létezett. Hiába hitegette Kossuth a bécsi felkelőket, hogy hatalmas sereggel siet a segítségükre, Bécsben mondták, hogy a magyar sereg nem fog jönni. Ezek után az osztrák-orosz csapatok átlépték a határt, és a magyarok visszavonultak. Elemzését a katonai cselekmények további taglalásával folytatja, Windischgrätz már a magyar arisztokráciával tárgyalt a szerződéskötésről, hogy riválisa, Jellačić terveit szétrombolja, de ekkor leváltották. A szlávok úgy érezték, becsapták őket, sok cseh, lengyel, szerb, bulgár elhagyta Ausztriát. Eközben a magyarok Windischgrätz minden hibáját hasznukra fordították. Nehéz megérteni, hogy a győztes helyzetéből, hogy kerültek néhány nap alatt a fiatal Görgey vezetésével a vesztes helyzetébe. Sajnálja Görgeyt, mert ő egy olyan ügyet szolgált, amelyet mi Európa számára károsnak tartunk – írja – és a magyarok hálátlanok ez iránt a tábornok iránt, aki pedig dicsőséget hozott seregüknek. Görgey nem esett össze a felelősség súlya alatt, amelyet Kossuth ráruházott, másfelől még ő maga is kételkedett a magyarokban, akiket Kossuth fantáziapolitizálása a szakadék szélére vezetett. Görgey egy halálosan fáradt, kimerült, élelemben és munícióban szűkölködő sereget vett át. A „szépszavú” (azaz Kossuth, R. M. megj.) visszariadt a fájdalmas szükségszerűségtől, hogy beismerje botorságát, és menekülésével vett elégtételt azért a ször-

⁸ Minerva 1849, Bd. 232, Heft 4 (October) 94–124.

nyú háborúért, amit kirobbantott. A magyarok egy ideig még bátran ellenálltak. De most már a sereg demoralizálódott, Bemet is megverték. A továbbiakban a szerző azt vizsgálja, hogy a magyarok miért az oroszok előtt tették le a fegyvert. Mivel Magyarországnak voltak lengyel szövetségesei, valószínűleg az ő óhajaikat is figyelembe vették. Görgey garanciákat akar. A kérdés: Mit akarnak most az osztrákok? Mit akarnak az oroszok? Felveti, hogy a többi nemzetiséget is ugyanolyan jogok illetik meg, mint a magyarokat, és hogy ez a magyarok érdeke is. Csak attól a naptól lesz biztonsága és jövője a magyaroknak, amikor vége lesz a nemzetek közti ellenségeskedésnek. Túlzott központosítás és a túlzott decentralizáció alatt is egyformán viszály lesz. „Előttünk fekszik egy tudósítás a leírhatatlan anarchiáról, amelyet a háború utolsó idejében még Görgey megadása előtt jegyzett le a magyarok ügyének egyik legbuzgóbb barátja, valaki, aki azzal dicsekedhetik, hogy tanácsaival mindig legjobban szolgált ennek az ügynek. A fájdalomtól azonban az a gondolat, hogy ezt túl kell élni, hallatszik a meggyőződés és a kötelesség emberének hangja, aki azt hitte, igazán liberális harcban vesz részt, és valóban halálba menekült, hogy elkerülje családottságának belső kínjait.”

Az „Ausztia 1849 őszén”⁹ című cikk második része érinti csak a magyarországi eseményeket. A szerző először az utazási nehézségeket taglalja, majd a Kossuth bankókkal és az ország gazdasági helyzetével foglalkozik. Az írás témája tulajdonképpen Ausztia helyzete, különös tekintettel Bécsre. Ezzel kapcsolatban részletesen elemzi a bécsi sajtó szerepét a forradalomban, bár a cenzúrát eltörölték, de az olvasóközönségnek tilos külföldön nyomtatott könyveket olvasnia. Hivatkozik egy Andrian nevű Milanóban élt osztrák hivatalnok „Ausztia és jövője” (Andrian-Werburg, Victor Freiherr von: *Oesterreich und dessen Zukunft*. Hamburg, 1843.) című munkájára, amelyben Schmerling, Bach, Doblhoff mellett magyar részről Kossuth Lajos is közreműködött. A szerzőről tudnivaló, hogy e művének első kötete 1841-ben anonym jelent meg Hamburgban, s hogy ez az osztrák Vormärz első jelentősebb publicisztikai termése, Andrian volt az első, aki Ausztia helyzetét szociális szempontból vizsgálta, az angol konstitucionalizmus mintájára kívánta volna az országot átalakítani. Az osztrák kormányt azért is érzékenyen érintette ez az igen alapos elemzés, mert nyilvánvaló volt, hogy csakis magasabb beosztásban dolgozó államhivatalnok lehet ilyen ismeretek birtokában. A Campe kiadóhoz még titkos rendőrt is küldtek a szerző kilétének kiderítésére, majd – mivel a kormány az első kiadást felvásároltatta, szükségessé vált 1843-ban második és harmadik kiadás megjelentetése is. 1847-ben aztán megjelent második része is, amely már nyíltan csatára hívó szó volt.¹⁰

A cikk negyedik része¹¹ a rendkívüli állapottal foglalkozik, amely egész Ausztriában fennáll; leszögezi, hogy csak a sereg mentette meg Ausztriát,

⁹ Minerva 1850, Bd. 233, Heft 1 (Januar) 40–171.

¹⁰ REISWITZ, Johann Albrecht Frhr. v.: *Adrian-Werburg*. In: *Neue Deutsche Biographie*. Berlin, Duncker/Humboldt, 1953. Bd. I. 287–288.

¹¹ Minerva 1850, Bd. 234, Heft 2 (Juni) 471–511.

Radetzky Olaszországban, az orosz segítség pedig Magyarországon. Haynau kinevezésével kapcsolatban az az álláspontja, hogy ha „egy Haynaut bíznak meg Magyarország újjászervezésével, akkor temetői nyugalom lesz várható, mint Alba idején Németalföldön.” Batthyány kivégzését több minisztere ellenére is véghezvitte, és amikor meghallotta a hírt, hogy az akasztást fobelövéésre változtatták, dühkitörése volt. Haynau magyarországi kivégzéseit barbárnak tartja. Az Aradon kivégzett tábornokoknak nem a forradalomért kellett halállal lakolniuk, hanem azért, mert Oroszország és nem Ausztria előtt tették le a fegyvert. Görgeyt nem lehetett kivégezni, mert Paskevics tábornok az ő biztonsága érdekében felemelte a szavát. Haynau céltalan és értelmetlen rémtettei még a legkonzervatívabb családokban is visszatetszést keltenek és sértik őket. A szerző azt jósolja, hogy Szent István koronája még egyszer egy orosz nagyherceg fején lesz, és hogy az Ausztria iránti gyűlölet lesz az Oroszország iránti szeretet forrása. Az állítás első felének annyi valóságalapja van, hogy 1849. augusztus 7-én a minisztertanács gróf Fjodor Vasziljevics Rüdiger lovassági tábornokon keresztül felajánlotta a magyar koronát a cári család valamelyik tagjának. A továbbiakban Haynau életét ismerteti, Radetzkyvel ellentétben, aki nyílt, lojális katona, emberi érzésekkel, míg Haynau fanatikus, durva katona, akinek első „hőstette” a bresciai vérengzés volt. Ezért is helyezték őt – két tehetetlen elődje, Windischgrätz és Welden után – Magyarországra. Haynau azonban nincs Bécsben. Sophie anyakirálynő kedvence pedig Grünne. Arra számítottak kezdetűl, hogy szláv segítséget kérjenek, de az ellenállás erejében, Kossuth szenvedélyességében és a harc könnyűségét tekintve elszámították magukat. Magyarország egyes részei romokban hevernek, teljesen elhagyatott falvakat lehet találni, mindenütt csak öregeket és gyerekeket lehet látni, fiatalokat egyáltalán nem, akik helyreállítanak mindent.

A *Minerva* 1849 októberétől havonta két füzetben jelenik meg – tudatják a szerkesztőségi közleményben – ezáltal az eseményeket közvetlenebbül követhetik. Leszögezik továbbá, hogy a folyóirat nem fog pártatlan álláspontot képviselni, mert ez bizonytalanságot és határozatlanságot tükröz. De viszonya azokhoz a pártokhoz, amelyek az utóbbi politikai korszakot mozgatták, szabad lesz, mert ezek a pártok jelenleg önkritikával és újjáalakulással foglalkoznak.

1852-ben, a megjelenés évében közöltek ismertetést Görgey Artúr visszaemlékezéseiről (*Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849*, Leipzig, Brockhaus, 1852.).¹² Az írás azt a címet viseli „Görgey memoárjaiból és memoárjairól”, tehát a szerző nemcsak kommentálja, hanem részleteket is közöl belőle, a terjedelmes elemzés a *Minerva* hagyományainak megfelelően mindenképpen több, mint könyvismertetés. A szerző leszögezi, hogy Magyarország újkori történetére vonatkozó minden írás rendkívüli érdekességgel bír a németek számára, mivel az a németek ún. márciusi forradalmával, majd később annak fiaskójával szoros összefüggésben áll. Ezt a legrövidebben úgy fejezi ki,

¹² *Minerva* 1852, Bd. 242, Heft 2 (Maj) Beiblatt zur *Minerva* 352–380. – *Minerva* 1852, Bd. 243, Heft 3 (Juli) 54–81. – *Minerva* 1852, Bd. 243, Heft 4 (August) 210–223.

hogy ha az államszövetség nem jön létre a magyar háború végéig, akkor Németország az 1847 előtti viszonyokhoz tér vissza. Hiszen senki sem vitatja, hogy a német államszövetség szövetségi állammá való átalakítása éppen Ausztria ellenállásán bukott meg. Attól nem kellett soha félni, hogy Ausztria beleolvad Németországba, még akkor sem, ha a magyarok megnyerték volna háborújukat. De akkor sem, ha a háborúnak más vége lett volna, ha a „felkelést” nem Oroszország, hanem Poroszország segítségével győzték volna le. Ezek után azzal a *Minervában* már többször elemzett kérdéssel foglalkozik, hogy Görgey miért éppen az oroszok előtt tette le a fegyvert Világosnál. Mivel Ausztria nem maga győzte le Magyarországot, és ezzel, legalábbis látszatra, nem sikerült átalakítania a királyság régi alkotmányát, ez mindenképpen Oroszország érdekében áll és győzelmüket arra használhatják fel, hogy ezeket a régi alkotmányos jogokat ne söpörjék teljesen félre, így hatalmukat még jobban kiteljesíthetik, a Fekete tenger kulcsát fennhatóságuk alatt tarthatják és a Duna menti országok további sorsának alakulásában is döntő szavuk lehet. Bár mindez egyelőre túlzásnak hat, hiszen az elképzelhetetlen, hogy a még éppen elég hatalommal bíró Ausztria Oroszország vazallusa lenne. A magyar háború kimenetele nemcsak Németországra gyakorolt hatást, hanem az egész európai államrendszerre, és hatása még a jövőben is érezhető lesz. Ezek a megállapítások jellemzőek egyébként a *Minerva* átfogó szemléletére, amelynek módszere minden kérdésben az egyes országok érdekein (legyen szó akár Németországról, akár Ausztriáról) jóval túlmutató, európai léptékű politikai összefüggések vizsgálata volt. A magyar forradalomnak a német márciusi forradalommal való kapcsolatáról szólva rámutat arra, hogy Kossuth március 3-i pesti beszédét március 13-án Bécsben német fordításban felolvasták a képviselőház előtt összegyűlt embeereknek, és ez volt a gyűlékony anyagra dobott gyújtó szikra. Kossuth beszéde, amelyben nemcsak Magyarország, hanem a Monarchia más népei számára is alkotmányt követelt, nemcsak Pest-Budán tett hatalmas hatást, hanem Ausztria más részeiben is. Ezt abban látja, hogy a francia forradalom után mindenfelé jelentkező határozatlan kívánságoknak és követeléseknek biztos támpontot jelentett. Bécsben a beszéd felolvasása után tört ki a forradalom. Sőt néhány nappal a bécsi események után következett be a berlini katasztrófa. Nem igényel további bizonyítást, hogy teljes anarchiához, polgárháborúhoz és a franciák beavatkozásához vezetett volna Németországban, ha nem állt volna az emberek előtt világítótoronyként a frankfurti alkotmányozó nemzetgyűlés gondolata. De később is összekapcsolódott a magyar felkelés sorsa a német mozgalmakkal – folytatja. Közismert, hogy az osztrák kormánynak a frankfurti parlamenttel szembeni ellenállása miatt a bécsi liberálisok a magyarokban szövetségeseiket látták, és ez a párt fanatizálta a tömegeket egészen Latour meglincseléséig 1848. október 6-án. Ennek volt következménye az is, hogy az udvar Olmützbe menekült – írja –, és ezért fogta körül Windischgrätz százezer emberrel Bécset, amely azután október 29-én megadta magát. Ugyan a magyarokat várták segítségül – erről Görgey is beszámol emlékirataiban – de a magyarok későn érkeztek. A schwechati csatában Görgey őrnagyként nagyon kitüntette magát, majd

több rendfokozat átugrásával a magyar sereg főparancsnoka lett. A magyarokról azt írja, hogy számszerűleg kicsi és gyenge nép, egy évezred óta ellenséges népek között, ázsiai őshazájuktól elvágva élnek és nemzeti hovatarozásukat teljes mértékig megőrizték. Lovakkal szinte teljesen összenőttek és a dicsőséget és uralkodást harciasan mindennél többre becsülik, még az életüknél is. Sajnálatos, hogy ezzel a magyar nemzeti büszkeséggel nincs germán jogérzék összekötve, mert a magyarok a többi népet (horvátok, szerbek) elnyomják. Horváth Mihályra hivatkozik, amikor azt mondja, csak a nemességnek voltak jogai eddig, az ő 1789-es felkelésük is csak a szabadság eszméjét hirdette, de ez is nemesi felkelés volt. Továbbá, hogy a protestánsok sem egyenrangúak. Mindez csak bevezetésként szolgált, a szerző véleményét más újságokból (*Gegenwart*, *Allgemeine Zeitung*, *Deutsches Museum*) és könyvekből vett idézetekkel támasztja alá, és csak az írás második részében jut el a Görgey-könyvhöz. A legfontosabbnak Görgey és Kossuth személyiségének összevetését tartja. Görgey sok levelet írt Bachhoz, hogy enyhítést kérjen a letartóztatottak számára, és a császárhoz is folyamodott kegyelemért. Ővé a főbűn, és ő amnesztiát kapott, míg a többieknek életét vagy vagyonát vették el. Ezek után ismerteti Görgey katonai pályafutását és a szabadságharcban való részvételét az emlékiratok alapján. Görgey már a proklamációkor sem hitt – saját bevallása szerint – egy önálló Magyarország létrejöttében. A szerző ezután felteszi azt a kérdést, hogy miért tette le Görgey a fegyvert Világosnál, a valódi helyzet belátása, igazi hazafiság, elvakultság vagy hazaárulás volt-e. Megállapítja, hogy Kossuth pártja minden bűnt Görgey nyakába akar varrni, és árulónak tartja. Görgey Kossuthtal augusztus 10-én Aradon találkozott utoljára, s miután a provizórikus kormány lemondott, s megtudta, hogy Kossuth külföldre távozott, Görgey vette át a civil hatalmat is. Ő úgy ítélte meg, hogy abba kell hagyni a harcot, mert az már így is túl sok veszteséget okozott. A szerző a cikk befejező részében idéz sokat Görgey naplójából, amelynek tanúsága szerint Görgey Kossuth elszakadása nyilatkozatát már kezdettől fogva helytelenítette.

Az évtized egyik legfontosabb, német nyelvű lapokban is sokat ismertetett munkájáról, Eötvös József *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az aladalomra* (Bécs és Pest, 1851–1854), amelynek első kötete saját német fordításában jelent meg 1851-ben „Der Einfluß der herrschenden Ideen des 19. Jahrhunderts auf den Staat” címen, a *Minerva* is közölt könyvismertetést.¹³ Bevezetésképpen azt írják, új jelenség, hogy a gyakorlati lépések után jön a teoretikus kifejtés, megokolás. Eötvös munkája tele van mély gondolatokkal, és a politikai koreszmék elemzését kísérli meg. Eötvös azt a feladatot tűzi maga elé, hogy kora népeinek nemzetiséggel, szabadsággal, egyenlőséggel kapcsolatos követeléseit vizsgálja. Ausztriával kapcsolatban a recenziens egyetért vele, de más, általánosabb érvényű megállapításait vitatja. Eötvös azt állítja, tévedésen alapul a modern nemzeteknek az a követelése, hogy minden nemzetnek saját államot kell alkotnia. Ez a recenziens véleménye szerint Ausztriára és Ma-

¹³ *Minerva* 1854, Bd. 251, Heft 3 (September) Beiblatt zur *Minerva* 381–389.

gyarországra igaz. Azonban Németországban az egyesülési törekvéseket nézve egész más a helyzet. Ha egy nemzetileg szerveződő állam követelése megalapozott, akkor ennek az első feltétele az, hogy a nemzet saját, meghatározott területtel bírjon. A magyaroknak azonban nincsen zárt területe, országa, szétszórva él szlávok, románok, németek mellett. Ezeket ki kellene űzni, vagy szolgáló helóttákká alakítani, ha olyan országot akarunk, ahol magyarok magyar törvények szerint uralkodnak. Hogyan létezhetne pár millió magyar hatalmas germán, román és szláv népek között önálló népként? És mindez Európának egy olyan pontján, amely előreláthatólag népek harcának színtere lesz? Teljesen más a helyzet Németországgal kapcsolatban. Németországban évszázadok óta német nemzet él. Nemcsak a szokások és a nyelv egyesíti őket, Németországot mindig is a politikai összetartozás egyesítette. Még akkor is, ha az eredetileg erős császárságtól kezdve, annak hanyatlása után a széttagoaltság különböző fokain át a német szövetség megalakításáig ez a politikai egység sok formát és fázist ért meg. A mostani széttagoaltságból a nemzet számára bizonyos előnyök is származtak, amelyeket talán a jövő nemzedéke jobban fog értékelni, mint a jelen. A napóleoni háborúk óta hatalmas az előrelépés a jólét és a képzés terén az egész népességben. A jólétet illetően csak Anglia előzi meg Németországot – írja. Éppen a széttagoaltságból származik az az előny, hogy a szükségleteket kielégítő eszközöket ott helyben elő lehet teremteni és az erőket az adott célra összpontosítani. Hamburgot és Brémát említi példaként, amelyek virágzó városok, szinte kis államok. A sokat szidott rendőri és hivatalnokállam nemcsak törvényeket alkotott, hanem biztonságot adott, intelligens hivatalnokokat és független bírókat, a parasztságot egyenjogúsította, a népképzést magas fokra emelte. A hivatalnokrétegnek köszönhetjük azt, hogy rend van a gazdaságban, az állami tökében, valamint a leromlott hadsereg helyreállítását. Még a bürokrácia is a népből jött, nem a nemességből, és ők sem csak demagógok voltak, hanem az arisztokrácia túlkapásait szorították korlátok közé. A törvényállam megalkotásával hathatósan védték a polgári szabadságot. De a széttagoaltság előnyei ellenére be kell látnunk, hogy át kell alakulnia és ebből egy nagy nemzetállamnak kell létrejönnie, ami kifelé is hatalmas erőt képvisel. Ezért nem tartjuk forradalmi, hanem megfontolt és konzervatív nézetnek, ha a fennálló rend megőrzésének tiszteletben tartása mellett attól óvunk, hogy a német egységállam gondolatát egy magyar zugköztársaságéval ugyanabban a Pápen-i lábasban kocsonyává főzzék össze. Tehát Eötvös művét csak apropónak használva fel, az írás szerzője az 1848-as meg nem valósult német egység kérdéséről fejtette ki nézeteit.

Ausztria 1848/49 utáni helyzetével foglalkozik az „Oszttrák vezérszavak” című írás.¹⁴ A nagy feladatot, amely az új Ausztria előtt állt, a nemzetiségek problémáinak megoldásában látja. Az a Metternich-i politika, amely abból állt, hogy az egyik nemzetiséget a másik ellen sakkban tartsa, odáig vezetett, hogy minden nemzet szembe fordult a bécsi kormánnyal. Más utat kellett keresni, és

¹⁴ Minerva 1856, Bd. 257, Heft 2 (Február) 283–289. – Minerva 1856, Bd. 257, Heft 2 (Márcs) 303–355.

ez az út a nemzetiségek egyenjogúsítása volt. Míg a magyar kisebbség nyelviileg elnyomta a többi nemzetet, most ennek helyére a germanizáció, az elnémetesítés lépett. A másik fő hibát az oktatási rendszerben látja. A katolikus egyház befolyását az oktatásban túlzottnak találja, szerinte a felvilágosodást a protestáns tanárok hirdetik, de katolikus egyetemeken Ausztriában nem taníthat más vallású tanár. A konkordátum hatása a gazdasági életre nézve is káros – véli – mert az egyházi birtokokon elmaradottan folyik a gazdálkodás, és az egyház kezében nagy birtokok vannak. Túlzásba vitték a központosítást is, ez is a fejlődés gátja. Ausztria nemzetközi megítélése, főleg az angol sajtóban rendkívül rossz, sokkal rosszabb, mint Poroszorszáé.

Az az előzetes feltételezésünk, hogy egy liberális német lap Magyarország forradalmát és szabadságharcát némileg barátibban értékelte, nem igazolódott be. Az 1848-as év során a *Minerva* cikkírói bár a magyar forradalmat jogosnak és igazságosnak, a Metternich-éra logikus következményének tekintik, de a Monarchia esetleges felbomlását az egyre erőteljesebb pánszlávizmus miatt tartják Németország szempontjából veszélyesnek. Már ekkor rámutatnak az elhibázott magyar nemzetiségi politikára, kiemelendő még, hogy Magyarországot nem ismerték el önálló nemzetállamnak. 1850 után az a kérdés, hogy Görgey miért Oroszország előtt tette le a fegyvert, a *Minerva* több szerzőjét is foglalkoztatta. A folyóirat európai összefüggésben vizsgálta a Habsburg Monarchiában és ezen belül a Magyarországon zajló elszakadási törekvéseket, és a Monarchia fennmaradása mellett szállt síkra a németiség fennmaradása és a pánszlávizmus eszméje jegyében szerveződő szláv népekkel szembeni egységes fellépés érdekében.

RÓZSA MÁRIA

Die Aufnahme der 1849/49er ungarischen Revolution und des ungarischen Freiheitskampfes in der Zeitschrift *Minerva* 1848–1856

Die 1792 von Wilhelm von Archenholtz in Hamburg begründete Zeitschrift *Minerva* erschien ab 1816 unter Leitung von Friedrich Alexander Bran in Jena. *Minerva* gehörte zu den maßgebenden Zeitschriften der Epoche und war infolge ihrer Objektivität in liberalen Kreisen recht populär. Die Publizisten der *Minerva* hielten die ungarische Revolution für die logische Folge der Metternich-Ära, sie betrachteten aber die Möglichkeit der Auflösung der Monarchie aus deutscher Sicht wegen des immer stärker werdenden Panslavismus für eine große Gefahr. Die Autoren von *Minerva* verwiesen auf die Fehler der ungarischen Nationalitätenpolitik. Mehrere Verfasser des Blattes beschäftigte die Frage, warum Ungarn vor Rußland kapitulierte. Die für *Minerva* arbeitenden Journalisten untersuchten die ungarische Problematik in ihren essayartigen Artikeln, die über die Kenntniss der niveauvollsten publizistischen Literatur zeugten, immer in europäischem Kontext und erhoben ihr Wort für die Erhaltung der Einheit der Monarchie im Interesse eines zukünftigen einheitlichen deutschen Reiches.